

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט

גיליון רנ"ב, תשפ"ד

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

עובד שהשתכר כפול על אותה עבודה

ביום שמחת תורה, שיבשה את סדרי המשלוחים התכופים שזרמו באניות משא דרך הים האדום, עם הצטרפותם של החות"ם למערכה, והתקיפה הסדרתית של ספינות העושות את דרכן לארץ ישראל. המשלוח הימי שאורך בדרך כלל בין שלושה לחמישה שבועות, התארך בשבועות רבים בעקבות המעקף שהספינות נאלצו לבצע מסביב ליבשת אפריקה.

באחד הימים קיבל ניסן הזמנה דחופה של מאות מטרים בד מצבע ארגמן. סד הזמנים הדוחק לא אפשר לו לאשר את המשלוח הימי שהכפיל את עצמו, והוא נאלץ לבצע משלוח אווירי מזורז. עלות המשלוח יקרה ביותר, מה גם שאם במשלוח ימי שהוא כבר מורגל ובקי הוא אינו מוותר על סריקה מדוקדקת ואישית הכרוכה בנסיעה אל המזרח הרחוק, בוודאי שהפעם, על מנת להבטיח את שלום הסחורה בשווי ערך של ששה אפסים, דרוש מלווה אישי וצמוד, שיעקוב בשבע עיניים ויענה על כל השאלות החטטניות של פקידים חורשי מזימות, מבלי לאפשר להם להסיק מסקנות באופן עצמאי. אחרת, הסחורה עלולה להיתקע במרתפי נמל התעופה הסיני והוא, ניסן, ימתין לה עד בוש, וכמובן שאין צורך לתאר ולהרחיב על גודל ההפסד והנזק הכספי.

אלא שחתונת בן אחיו של ניסן שפרעם

הקדושה, הבין ניסן שהכסף הגדול לא יגיע מראש קטן. עליו לייבא בעצמו בדים יוקרתיים במחירים זולים, וכך לגרוף לכיסו רווחים משמעותיים שיזניקו את משק הבית שלו קדימה. ניסן ערך עבודת מחקר רצינית ומקיפה ונועץ במומחים וביודעי דבר, על כל הפרמטרים הנדרשים: מטיב הסחורה אותה הוא מתכוון לרכוש ומאיזה מפעל, דרך הבירוקרטיה הכרוכה במסמכים ואישורים שונים, וכלה בתכניות מסודרות של לוחות זמנים. כשכל הפרטים היו מסודרים וברורים, כרטס ניסן את עצמו בטיסה ישירה מנתב"ג לסין, לא לפני שתפר היטב את תכנית שהותו הקצרה בסין בתפרים מדויקים וללא חורים; חדר במלון קרוב למפעל המדובר, נהג צמוד מהיציאה מנמל התעופה ועד לשובו, וכמובן מנות אוכל כשרות וארוזות לבל יגווע ברעב על אדמת סין.

המסע הראשון עבר בהצלחה מרובה ברוך השם, והסחורה הגיעה לארץ על אניית משא כמתוכנן. ניסן התחיל להכפיל רווחים, ובד בבד גם תכפו נסיעותיו. הוא הקפיד להיות נוכח בכל משלוח מחדש, ביודעו את הנזק העצום שעלול להיגרם מתקלה קטנה ובלתי צפויה שאיש לא ישים לבו אליה. הביקוש לבדי הקטיפה הרכים היה גדול, ועסק הייבוא שגשג. וניסן, חש את עצמו סוחר אמיתי.

מלחמת תשפ"ד שפרצה במלוא עוזה

מל התעופה הבינלאומי 'שאנגחאי' פודונג' שבסין קידם את פניו של ניסן שפרעם בהמולה ססגונית ומלחיצה מעט. בליל הקולות הרעשני של אלפי בני האדם שגדשו את הנמל סחרר את ראשו העייף מהטיסה הארוכה והמשמימה והוסיפו למתח וההתרגשות הזהירה שעקצצוהו בקצות אצבעותיו. זו לו הפעם הראשונה בה הוא דורך על אדמת סין. קדמו לרגע הזה שעות רבות של התייעצויות ולבטים, חששות ושיקולים.

ניסן שפרעם עוסק מזה מספר שנים במסחר. הוא גדל על הסיפורים המשעשעים אודות היהודים החריפים והמפולפלים שתמיד ידעו למצות את הרווח אפילו מפריטים חסרי חשיבות. קונים בשתיים, מוכרים בארבע, ועל הדרך מסבירים לקהל המתגודד סביב הבסטה המאולתרת מתוך שכנוע פנימי עמוק, כי הקונה עושה כעת את עסקת חייו, וכל המעוניין לנסות להשיג את התואר "העשיר הבא של העיירה" מוזמן אף הוא למהר ולרכוש את המוצר שעומד לאזול מן המלאי. ניסן שפרעם רצה להיות סוחר, וכך, אחרי כמה ניסיונות שיווק כושלים שלא הניבו פרנסה של ממש, התמקם בתחום הבדים, כמנהג סוחרי הטקסטיל העתיקים.

לאחר שנים מספר שעסק ניסן ברכישה ומכירה של בדים בתוככי גבולות הארץ

למזל טוב, נקבעה בדיוק לתאריכים חופפים של הימים הקריטיים לליווי הסחורה. להיעדר משמחת אחיו לא עלה על דעתו, משום כבוד הוריו ושמחתו בשמחת אחיו. ישנו גם פרט שולי וזניח, שניסן מיהר לסלק ממוחו הקודח, שאם לא ישתתף בשמחה, אזי קיים סיכון ממשי לצנזור מוחלט של שמו מהירושה, ומי יודע אילו אוצרות מסתירים הוריו במעמקי החצר האחורית. מחשבה, שכאמור, גורשה מיד מראשו של ניסן.

לא נותרה בידו ברירה אחרת, כי אם לרתום למלאכה את ידידו הנועז וחובב ההרפתקאות נחליאל פורת, כמובן בשכר מלא. נחליאל, שאינו מתפרנס ביום יום מעבודה סדורה ומכניסה, נענה בחפץ לב לבקשת חברו ניסן. שכרו של נחליאל

נמצאנו למדים ג' שיטות בדבר: שיטת רבי יוחנן שסתם פועל שנשכר למלאכה, המציאה של בעל הבית, מלבד פועל שנשכר לניקוב יהלומים שהמציאה שלו. שיטת רבא שרק כאשר מגביה תוך כדי מלאכתו המציאה לפועל. ושיטת רב פפא שתמיד המציאה היא של הפועל מלבד כששכרו ללקט מציאות

נקבע על סך של 3,600 שקלים מלבד הוצאות הטיסה והוצאות נלוות, ולא כולל המוצרים שהוא מתכנן לקנות בדייט פרי ואגב כך לבזבז את שכרו. ניסן הזהיר את נחליאל, על גודל האחריות שמונחת לפתחו, והוא מצידו התחייב למלא את תפקידו על הצד הטוב ביותר, לחתום על טפסי הכבודה ולראות שהכל מתנהל למישרין.

נחליאל נחת נרגש על אדמת סין בפעם הראשונה, רק שבשונה מניסן, הוא ממש לא נבהל מההמון שאכלס את המקום הענק. גם בחזרתו, בעוד עסק הבדים מתנהל כולו למישרין, הוא הביט בסקרנות ובהשתאות במקום הענק והמרשים. אולי לכן, בתוך דקות ספורות הוא כבר מצא יהודי נוסף במקום המנוכר. היהודי, שמו בישראל לוי-יצחק, היה נראה מוטרד. כשפגשו עיניו את נחליאל,

עיניו אורו, והוא שטח בפניו את מצוקתו בתקווה שיהא בידו פתרון עבורו. לוי-יצחק, כך מתברר, הוא שליח חב"ד באחת הערים התוססות באזור, והוא שולח את בנו היקר לישיבה בארץ הקודש. אולם הוא חושש לשלוח את הבחור לבדו, והוא תר אחר מלווה מאנ"ש. בטרם פצה נחליאל את פיו לענות בחיוב ובשמחה על הבקשה, הוסיף לוי-יצחק כדבר הברור מאליו שהוא מוכן לשלם על הליווי 600 דולר.

נחליאל שש על המציאה, גם זוכה הוא במצווה, גם מתן שכרו בצידו, וגם לחברותא חסידית במטוס ריק מכל זיק של קדושה. ה'עיסקה' נסגרה מיד, אם כי בלא עדים, מאחר ושניים כשרים לא היו מצויים ברדיוס של מאות המטרים הקרובים. הנסיעה עברה עליהם בנעימים, יחד החליפו רשמים כל אחד מארץ מגוריו, ואף הספיקו ללמוד דף היומי, ולשוחח בדברי תורה על פרשת השבוע.

עם בואו של נחליאל ארצה עיף ומרוצה מהחווייה שהתגלגלה לפתחו, סיפר לניסן לפי תומו על ההשגחה הפרטית לה זכה, בדמות מלווה לנסיעה בתוספת תשלום לא רע. ניסן שמע את הדברים, והעלה בפני נחליאל טענה מעניינת: כיון ושכרתיך לנסיעה זו, הרי שבכל רגע עבדת אצלי כשכיר, אם כן יתכן שהכסף ששולם על ליווי הנער, שייך אלי. נחליאל שלא העלה בדעתו כיוון מחשבה שכזה נדהם, אך מיהר להציע לניסן לגשת יחד לבית ההוראה ולברר מה דעת התורה.

עיקרי הנושא בהלכה

א. פועל העוסק בדבר אחר בשעת עבודתו

כלל נקוט בדינו (סימן שלז סעיף יט) שאין הפועל רשאי לעשות מלאכה בלילה ולהשכיר את עצמו ביום, וכן לא ירעב ויסגף עצמו ויאכיל מזונותיו לבניו, מפני ביטול מלאכתו של בעל הבית, שהרי מחליש כוחו שלא יוכל לעשות מלאכת

בעל הבית בכח. בשולחן ערוך (שם סעיף כ) מוסיף אזהרות נוספות בקשר למחויבות שיש לפועל כלפי מעסיקו: מוזהר הפועל שלא יבטל מעט כאן ומעט כאן, אלא חייב לדקדק על עצמו בזמן, שהרי הקפידו על ברכה רביעית של ברכת המזון שלא יברך אותה. וכן חייב לעבוד בכל כחו, שהרי יעקב הצדיק אמר 'כי בכל כחי עבדתי את אביכן' (בראשית לא ו), לפיכך נטל שכרו אף בעולם הזה, שנאמר: 'ויפרוץ האיש מאד מאד' (שם ל מג).

משכן, ברור הדבר שאם כאשר הפועל מתעסק במלאכה נוספת הרי זה פוגם מאיכות עבודתו אצל בעל הבית, פשוט שאסור לו לעשות כן. כך גם שנינו בתוספתא (בבא מציעא פרק ד הלכה יב) שהמושיב את חברו בחנות עבורו למחצית שכר, אם היה אומן לא יעסוק באותה שעה באומנותו, לפי שאין עיניו על החנות בשעה שעוסק באומנותו. (וכן פסק בשו"ע חו"מ סימן קעו סעיף י).

הרמח"ל בספרו 'מסילת ישרים' (ריש פרק יא) מייחד על כך אזהרה רבתית ומציין לדברי הגמרא במסכת ברכות (טז.) שפטרו את הפועלים העושים אצל בעל הבית מברכת המוציא ומברכות אחרונות של ברכת המזון, ואפילו בקריאת שמע לא חייבום חכמים להבטל ממלאכתן אלא בפרשה ראשונה בלבד, ואם כן קל וחומר בן בנו של קל וחומר לדברי הרשות, שכל שכיר יום אסור שלא להבטל ממלאכתו של בעל הבית, ואם עבר הרי זה גזלן. והביא שם את הסיפור עם אבא חלקיה (תענית כג.) שלא השיב ברכת שלום לתלמידי חכמים שנתנו לו שלום, מאחר שהיה שכיר יום ולא רצה להבטל ממלאכת רעהו. ומה יענו איפוא העוסקים בהנאותיהם בשעת מלאכה ובטלים ממנה, או כי יעסקו בחפציהם איש לבצעו.

וכתב שם בכללו של דבר שכל שהוא שכיר אצל חברו לאיזה מלאכה שתהיה, כל שעותיו מכורות למעסיקו ליומו, וכדברי חז"ל (בבא מציעא נו:.) ששכירות נחשבת כמכירה ליום השכירות, ולכן כל מה שיקח להנאת עצמו באיזה אופן שיהיה, אינו אלא גזל גמור, ואם לא מחלו אינו מחול. ולא עוד אלא אפילו עשה מצוה בזמן מלאכתו, לא לצדקה תחשב לו אלא עבירה היא בידו, שאין עבירה נעשית מצוה, ואין הקדוש ברוך חפץ אלא באמונה.

הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל נשאל (אגרות משה יורה דעה חלק א סימן קלח) מאת ידידו הרה"ג מו"ה ר' יוסף הלוי עליאש על מוסד שהנהלתו נוהגת לאחר בזמן וסדר התשלומים, אם רשאים המלמדים גם הם לזלזל בעבודתם ולאחר בזמן הלימודים, וכתב שם שלא בלבד מלמדים המלמדים תורה שבודאי אינם רשאים לבטל מדברי תורה בכל ענין, אלא אף פועלים בעבודות אחרות, כל עוד שהפועל לא חזר בו ולא נסתלק ממלאכת בעל הבית, מוטל עליו החוב לעבוד לבעל הבית באמונה, ואם ירצה יתבע שכרו, אבל אינו רשאי לבטל כלום ממלאכתו כל עוד שלא התנה במפורש שאם לא ישלמו

וכדברי חז"ל (בבא מציעא נו:): ששכירות נחשבת כמכירה ליום השכירות, ולכן כל מה שיקח להנאת עצמו באיזה אופן שיהיה, אינו אלא גזל גמור, ואם לא מחלו אינו מחול. ולא עוד אלא אפילו עשה מצוה בזמן מלאכתו, לא לצדקה תחשב לו אלא עבירה היא בידו, שאין עבירה נעשית מצוה, ואין הקדוש ברוך חפץ אלא באמונה

לו בזמן יהיה גם הוא רשאי שלא לעבוד לפי הזמן, והסכים לזה שוכרו. ראה לכך מיעקב אבינו, שממנו למדים שהפועל חייב להתאמץ במלאכת בעל הבית, והרי מעסיקו לבן הַתֵּל בו עשרת מונים והחליף משכורתו, ואף על פי כן נתאמץ לעבודתו. הרי שאפילו במקום שאין בעל הבית נזהר לתת שכרו במועדו, חייב הפועל להיות זהיר במלאכת בעל הבית.

אמנם, ניתן לשים לב, שכל האזהרות דלעיל עוסקות באופן שעבודת הפועל אצל מעסיקו נפגמת במשהו באם יעסוק בפעולות נוספות. אך כאשר אין הדבר פוגם מאומה במלאכת בעל הבית, נראה מתוך הדברים שבאופן זה יהיה רשאי הפועל לעסוק בדברים נוספים. ובנידון דידן, שפעולת הליווי שמעמיד נחליאל ללוות את הבחור לארץ ישראל, איננה

פוגמת במאום במלאכה שלשמה נשכר לניסן, שהרי אינו צריך לעשות איזה דבר נוסף מלבד לנסוע עמו יחד, אין המעסיק יכול לעכב הדבר.

ג. מציאה שמצא הפועל בשעת מלאכה

אמנם, נתבאר שבמקום שאין הדבר פוגם ממלאכת בעל הבית, רשאי הפועל לעשותו, אך עדיין לא ברור אם הפועל יכול לקחת לעצמו ריווח שהרוויח בעקבות זאת, או שכל הרווחים שיעשה באותו זמן שהוא שהשכיר את שירותו למעסיקו, יהיה שייך למעסיקו.

במשנה במסכת בבא מציעא (יב.) מובא שמציאת עבד ושפחה העבריים לעצמן ולא לבעל הבית. שואלת הגמרא (שם ע"ב) מהמבואר בברייתא שאם בעל הבית אמר לפועל לעשות עמו מלאכה מסוימת, ובתוך זמן אותה מלאכה מצא הפועל מציאה, המציאה שייכת לפועל, שהרי נשכר לבעל הבית רק עבור המלאכה שאמר לו לעשותה, אך אם אמר בעל הבית לפועל שיעשה עמו מלאכה היום, ולא פירש לו איזה

מלאכה, הרי כל הפעולות שיעשה הפועל באותו יום שייכות לבעל הבית, וממילא גם המציאה שמצא הפועל תהיה של בעל הבית. מעתה, הרי עבד ושפחה שכורים לבעל הבית לכל מלאכה שהיא, ואם כן מדוע מציאתם לעצמם ולא לבעל הבית.

השיב על כך רבי חייא בר אבא בשם רבי יוחנן, שהמשנה עוסקת בעבד ושפחה שעושים מלאכה חשובה כמו נוקב מרגליות וכדומה, שאין האדון רוצה

לשנות את הפועל למלאכה אחרת, ולא ניחא ליה שהעבד יגביה מציאה, מאחר ולא מצוי שימצא העבד מציאה שערך דמיה יותר משכר מה שהיה העבד עושה אילו היה עוסק באותו זמן במלאכה המדוברת ולא מגביה את המציאה. לכן אם אירע שמצא העבד מציאה שהיא יקרה יותר מערך עבודתו במלאכתו באותה שעה, מאחר שלא נתכוון רבו לכן, הרי היא שלו, וישלם לרבו דמי בטלתו.

תירוצ נוסף הובא בגמרא בשם רבא, שהמשנה עוסקת כאשר העבד מגביה את המציאה תוך כדי מלאכתו, שבאופן כזה שהעבד עושה שתי עבודות יחד, אין לרבו חלק במה שהגביה מציאה, שהרי לא התבטל העבד ממלאכה.

ואילו רב פפא תירץ שלעולם המציאה אכן שייכת לעבד, ומה שקשה מהברייתא שמבואר שהמציאה של בעל הבית, שם מדובר שהנהר עלה על גדותיו והותיר על החוף הרבה דגים, ושכר האדון את הפועל שילך ללקט את המציאות מהנהר, ומאחר ששכר אותו ללקט מציאות, כל מה שימצא שייך לאדון.

נמצאנו למדים ג' שיטות בדבר: שיטת רבי יוחנן שסתם פועל שנשכר למלאכה, המציאה של בעל הבית, מלבד פועל שנשכר לניקוב יהלומים שהמציאה שלו. שיטת רבא שרק כאשר מגביה תוך כדי מלאכתו המציאה לפועל. ושיטת רב פפא שתמיד המציאה היא של הפועל מלבד כששכרו ללקט מציאות.

ההלכה היא (סימן רע סעיף ג) כשיטת

רב פפא שמציאת פועל היא לעצמו, גם כאשר שכרו בעל הבית לעסוק עמו במלאכה סתם, מלבד אם שכרו ללקט מציאות. ולפי זה, ריווח שיש לפועל בשעת המלאכה, ככל שהריווח אינו ממלאכת בעל הבית שעבודה נשכר עבורה, הריווח הוא של הפועל.

המשך הדין והיצא להלכה נביא בע"ה ובס"ד בשבוע הבא